

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Генерал-мајор ПЕТАР ТОМАЦ

ПРИНЦИПИ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

(Поводом одзива пуковника *Пера Мораче* и *Вељка Кадијевића*)

Да би овај одзив био што јаснији, најпре ћу изнети главне мисли из свога чланка „Принципи ратне вештине“, који је објављен у децембарском броју прошле године.

Од Сун Цу Вуа до данас у теорији ратне вештине постоји тенденција да се она сажима у све мањи број непроменљивих принципа, који, тобоже, постоје ван времена и простора, које управо због њихове непроменљивости, неки сматрају и аксиомима (Фош, Лидел Харџ); принципи такве природе не могу издржати критику; у теорији ратне вештине не могу постојати апсолутни принципи или аксиоми; и сами претставници тих идеја не заступају исте принципе; једни помињу једне, други друге; у историској анализи ниједан овакав принцип не може остати апсолутно, на пример, *принцип концентрације* је негде користан, а негде штетан; стога би требало да се уз *принцип масе* налази и *принцип брзине*, а уз *принцип концентрације* и *принцип растурања*; уосталом, принципи лаконски изражени са свега две речи, као *принцип маневра* (у смислу да треба примењивати маневре), могу важити дуго, али практично не значе ништа, јер се маневри код Леуктре и Стаљинграда толико разликују да се не могу ни упоредити; дакле, треба одбацити покушаје који претендују да теорију ратне вештине збију у неколико одређених и непроменљивих принципа; али теорија ратне вештине, ослањајући се на праксу, тј. на искуство прошлости, и на нове моменте који су настали после последњег пуцња, имаће неминовно много начела или принципа који неће бити њено исходште него њен резултат, који ће током времена настајати и одумирати; тактичка (оперативна) правила, на пример, су у основи збирке таквих начела, а она се непрекидно мењају.

*

Шта овоме замерају критичари?

У првом ставу они тврде да и рат има своје објективне законитости. То је позната чињеница коју нико више не пориче. Колико је мени познато то је порицао једино Беренхорст под утицајем Кантове *Критике чистог ума*. То није порицао чак ни Клаузевиц, који је, од свих познатих војних писаца, имао најсубјективнији став према теорији ратне вештине. Ни ја их нисам побијао. Напротив, говорио сам

о њиховој неминовности, називајући их „начелима“, „правилима“, „упутствима“. На стр. 9 (В. Д. 12/54) написао сам: „Из тих теориских разматрања произилазе неминовно општа начела и правила, другим речима упутства како треба поступати у великом броју случајева, али сасвим тесно и конкретно везана за предмет посматрања. Таквих се начела и правила теорија неће одрећи. Напротив, она ће истицати — како каже Клаузевиц, ову кристалну форму својих резултата“. Раније (В. Д. 8/53, стр. 17 и 18) рекао сам: „Критичка расправа не значи да ће у њој сасвим недостајати принципа. Неће бити као они које смо поменули, онако збијени и сентенциозни као дестилисана мудрост без дијалектичког сукоба, него више као начела за рад у свој њиховој противречној природи, тешње везана за предмет посматрања. Можемо их назвати и законима у Лењиновом смислу који се не подударају потпуно ни са једним конкретним случајем. Таквих ће начела или закона бити много више него Фошова четири, више него девет или десет, више него стотитну Наполеонових — било би немогуће набројати их“. Али, критичари очигледно нису у праву када тврде да се објективне истине (законитости) формулишу у „принципе ратне вештине (курзив њихов), који треба да служе као руководство за акцију“ — ако при томе мисле на 13 Сун Цу Вуових принципа, на 32 Вегецијева, 3 Фошова, 9 америчких, 10 енглеских, 6 Лидел Хартових, итд., на које се окомила моја критика и због које су они реаговали. Било би заиста врло згодно када би се сва објективна истина о рату могла формулисати у ово мало принципа или парола, па макар их било и свих 100, које неки извлаче из Наполеонових *Mémoires* и *Correspondance*. Теорија ратне вештине има много више објективних истина, а неке су врло скривене, тако да их треба изналазити упорном студијом. Но, ако критичари под „принципима ратне вештине“ подразумевају неодређен број принципа који настају и одумиру упоредо са развојем друштва, онда се савршено слажу са мном, па читав овај њихов дугачки став, по моме мишљењу, није био ни потребан.

У другом ставу (стр. 42) критичари наводе Енгелсове и Лењинове мисли (не помињући ауторе) да се објективна стварност развија кроз конкретне облике, зависно од сасвим одређених услова и да је ствар вештине људи да своја знања о тој законитости правилно саобразе (примене) тим одређеним условима. Ја ништа друго нисам тврдио када сам принципима теорије ратне вештине порицао апсолутну вредност. Говорећи о методи обраде стратегије, раније сам (В. Д. 8/53, стр. 6—7) написао: „Наука трага за унутрашњом законитошћу појава, за оним што је нужно, али у својим разматрањима мора да укључи и случајне појаве као моменте конкретне стварности. Ослањајући се на Хегела, Маркса и Енгелса, Лењин је наглашавао да је закон узан, непотпун, приближан, да се не може апсолутно поклапати са конкретним облицима свога испољавања. Конкретан облик, односно живот даје му тек оно што је случајно и појединачно у дијалектичком јединству са нужним и општим“.

У трећем ставу доказује се да објективне истине нису вечне. Ја сам то доказивао кроз цео чланак. Пример који наводе критичари о

оживотворењу научних принципа о пролетерској револуцији у руској Октобарској револуцији и о „фетишизирању“ тих принципа под Стаљином, иде у прилог моје тезе која, управо, устаје против фетишизовања и догматизовања принципа ратне вештине. Али примери са Марном, Колубаром и Стаљинградом, у вези са „неговањем Кане“ су сасвим несрећно изабрани. У озбиљној литератури се Шлифенова концепција о немачком почетном операциском плану на Западу не сматра догматичном него, напротив, оригиналном иако можда смелом, а Молткеу Млађем се замера што ју је разводнио и изневерио. Никаква концепција Кане није била у основи аустријске јесење офанзиве 1914, нити је она због ње пропала. Уосталом, у Колубарској бици су настрадали Аустријанци, а не Немци, а они нису „неговали“ никакву Кану. Немачка летња офанзива 1942 која је довела до Стаљинградске катастрофе је управо супротна идеји Кане, није конвергентна него дивергентна (правац према Стаљинграду и према Кавказу). Материјалистичко схватање појава треба да буде управо схватање њихове суштине.

У идућем ставу критичари понављају исту мисао као у претходном — да се начела изведена из праксе не смеју догматизовати, па се према томе и овде потпуно слажу са мном. У наредном ставу критикују *теоретичаре* (курзив њихов) који откривају *законитости* (курзив њихов) у својој глави. То се на мене не може односити, јер сам ја говорио супротно (В. Д. 12/54, стр. 9): „Ослањајући се на праксу, на искуство прошлости, а узимајући у обзир и нове моменте који су наступили после последњег пуцња, теорија ратне вештине ће испитивати услове под којима ће се данас вршити маневар, постизавати потребна сигурност или концентрисати снаге. Упоредо ће теорија расправљати и о томе када се у неком већем интересу треба одрећи маневра, сигурности или концентрације“. Слично сам говорио и у другим својим саставима (В. Д. 8/53, стр. 2 и 12; В. И. Г. 3/54, стр. 8; В. И. Г., стр. 4). И критичари увиђају (последњи став дела I) да је довољно познато све оно што су рекли у претходним двома и по страницама и да о томе не би требало писати, али да су то ипак учинили због тога што се у моме чланку *Принципи ратне вештине* (В. Д. 12/54) многа питања не третирају са становишта дијалектичког материјализма. То треба поближе погледати.

У првих пет ставова II дела (стр. 44—45) они доказују да Сун Цу Ву и Вегеџије нису били ни идеалисти ни догматичари. Нисам нигде тврдио да су били идеалисти у вулгарном смислу (како критичари помињу идеализам у случају Жоминија на страни 45 претпоследњи став), тј. да су они своје принципе открили у сопственој глави. Напротив, на страни 1 (В. Д. 12/54) рекао сам да се иза Сун Цу Вуа осећа „знатна војна литература или бар мисаона делатност коју је он сажео“, а да су 32 начела Вегеџијева по његовом сопственом признању кондензација „најодличнијих војних писаца“. А зар нису били догматичари када су сводили ратну вештину на 13 односно 32 принципа, иако их у њиховим сопственим расправама има знатно више (за Сун Цу Вуа то признају и сами критичари, али се то исто тако

јасно види и код Вегеџија). Нису ли Сун Цу Вуови и Вегеџијеви принципи тумачени као догме кроз векове све до модерних времена? За Вегеџија сам навео да се цитирао све до Француске Револуције, а за Сун Цу Вуа могу рећи да је заједно са својим нешто млађим следбеником Ву Шиом био главни стуб теорије у Кини и у Јапану скоро све до Мејџи Реставрације (1868). „Веровали су (самураји) да су они (Сун Цу Ву и Ву Ши) скупили све добро што је њима претходило и да су прорекли све добро које је будућност могла донети“.¹⁾ Тешко је веровати да су услови рата у Кини у VI веку пре н.е. били идентични са условима у Јапану после 24 века! Сун Цу Вуов успех у Јапану, као и Вегеџијев у Европи, треба тражити у њиховим сасвим уопштеним принципима. Енгелс је такве вечите принципе називао плиткостима (Plattheiten²⁾).

Као противдоказ да Вегеџије није био догматичар, критичари тврде да је његово дело производ „одређених услова времена и простора“. Како се уопште може побијати догматичност неке материје само тврдњом да је она производ одређених услова? Принципи се могу извучити из праксе, а затим прогласити догмом. Чини ми се да критичари не разликују довољно идеализам (како га они схватају у случају Жоминија) од догматизма, иако су то две различите ствари. То се код Жоминија види сасвим јасно. Они нису у праву када мисле (претпоследњој став, стр. 45) да је он прописивао аксиоме конструисане у сопственој глави. Прво, Жомини није говорио ни о каквим аксиомима. Друго, Жомини је извукао своју теорију из праксе Револуционарних и Наполеонових ратова, и то изванредно добро. У томе је управо његов велики значај. Досада нисам чуо да је он своју теорију просто измислио. Да ли је, на пример, теорија о спољним и унутрашњим правцима конструисана у његовој глави или ју је извукао из Наполеонових операција 1796/97, 1805 и 1814? Жомини није формулисао неколико принципа, ни 10 ни 100; он је био сувише утонуо у праксу Наполеонових ратова у којима је учествовао и сам на тако високим положајима да би то могао учинити. Његов догматизам се огледа у томе што је теорију, коју је извукао из праксе, прогласио дефинитивном, управо довољном за коректно вођење операција. Бринтон, Крејг и Гилберт кажу: „Међутим, сасвим је погрешно сматрати Жоминија као војника на папиру, као чистог теоретичара, као интелектуалца који са војском нема више непосредних веза него што их је академски економиста старог кова имао са трговином. Он је помагао да се војске крећу на ратишту. Имао је, као Нејов начелник штаба, тешку одговорност да се брине да се ствари обаве како треба у овом несавршеном свету. Морао је да доноси важне одлуке нарочито код Улма и у Шпанији. Имао је искуство из прве руке у ономе што се по данашњој моди зове *осећање рата*. То показују његова дела“.³⁾

¹⁾ *Encyclopaedia Britannica*, 12/946—947.

²⁾ *Anti-Dühring*, стр. 91, издање *Напријед*. — Лењин, *Материјализам и емпириокритицизам*, Београд, 1948, стр. 130—131.

³⁾ *Ерл*, *Творци модерне стратегије*, стр. 95.

Смела је тврдња критичара да су Сун Цу Вуове анализе и закључци одраз његове епохе (стр. 46). О Сун Цу Вуу не знамо готово ништа. Не знамо тачно ни кад је писао. Треба имати у виду да кинеска литература није дошла до нас у оригиналним текстовима. Данас располажемо са редакцијама из периода Хан (206 пре н.е. — 220). Усто, морамо претпоставити да у њима има доста каснијих интерполација. Тешко је веровати да се Сун Цу Вуов текст сачувао неповређен до наших дана. У њему ћемо узалуд тражити податке из којих бисмо могли реконструисати кинеску тактику, наоружање, формацију, итд. Све је некако уопштено у сасвим апстрактним начелима, све оно што је рекао може важити за период Чу (1122—249 пре н.е.), у коме је он наводно писао, као и за период Минг (1368—1644), дакле до доласка Манџураца.

Тврдња да је Вегицијево дело производ „одређених услова времена и простора“ није тачна. Сам Вегиције каже супротно — да се ослонио на литературу. Он отворено каже да му је био циљ да из старих рукописа и прописа синтетизује војне обичаје и мудрост који су Рим учинили великим. Његови главни извори су Като Старији, Корнелије Целс, Патерн, Фронтин и прописи и наређења Аугуста, Трајана и Хадријана. Вегиције је писао на прелому 4 и 5 века, неколико деценија пре формалног слома Западног Римског Царства, дакле, у доба када од класичне римске ратне вештине није остало више ништа, па ју је он својим радом хтео оживети, не водећи рачуна о чињеници да се структура друштва из основа изменила и да у саставу римске војске нису више били римски грађани, него најамници — варвари.

Оман, чувени оксфордски војни историчар, каже за Вегиције: „Његова књига била би за нас од много веће користи да он није описивао ствари како треба да буду већ онако како су стварно биле... Према томе он непрекидно описује идеал, а не стварност...“⁴⁾ О њему у Италијанској енциклопедији, између осталог, стоји: „Немајући војног искуства и историске културе он је нагомилао вести из разних времена, па отуда онај неред и она збрка која је на Вегицијево дело навукла најоштрији суд модерне критике“.⁵⁾ Х. Делбрик каже: „Вегиције није био практичан војник нити је имао ма каква преглед над стварима о којима је писао. Он га није могао ни имати, јер римске војске није више било у формама које смо ми упознали (Цезаровог времена — П. Т.). Вегиције жали пропадање старе римске војне силе и, црпећи податке од старих писаца, пише књигу да покаже како је то било у доба њихових отаца и како треба чинити да се поново оживи стара слава. Он нема никакве претставе ни о томе да је и време њихових отаца имало разне епохе, које се међусобно битно разликују, и компонује своје ексцерпте према гледиштима која нису сасвим јасна без обзира на хронологију“.⁶⁾ Мах Јаһнс даје овакву оцену о Вегицију: „Вегиције је компоновао своје дело из извора најразличитијих времена.

⁴⁾ H. Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst*, II, стр. 211.

Institutions of the Romans, Harrisburg, 1952, стр. 3.

⁵⁾ *Enciclopedia Italiana*, XXXV, стр. 7.

⁶⁾ H. Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst*, II, стр. 211.

Да је имао ма и најмањег разумевања за историски развој, онда би, нарочито у 2 књизи, морао да нам да јасну слику о постепеним променама римског војног уређења. Нажалост, Вегеције саставља своје изводе тако неразумљиво да се никад не зна о ком времену је реч, шта нам препоручује као узор прошлости, а шта одбацује као рђав поступак његових дана“. А на другом месту: „Ако размотримо ове *Regulae bellorum generales* (о њима је у мом саставу било управо речи — П. Т.), морамо признати да садрже много општих места и много спорних тврђења. Ипак су у војнонаучном погледу од великог значаја, јер претстављају један од најстаријих и најутицајнијих покушаја да се велики принципи војне теорије сажму кратко и јасно у догматском (курзив је мој) облику“.⁷⁾

Критичари ми указују на потребу гносеолошке анализе метода дотичних писаца по примеру на Маркса, Енгелса и Лењина, али они сигурно тако нису поступили када су без ближег испитивања могли просто декларисати да су дела Сун Цу Вуа и Вегеција „саображена оновременим условима“. Они кажу да не могу поверовати да су Сун Цу Ву и Вегеције догматичари када се читају после 2500 година. Најпре треба подвући да Вегеције није стар 2500 година, него непуних 1500. Затим, они сами тврде да је Жомини идеалиста и догматичар, па се ипак чита, знатно више него прва двојица. Овакав метод доказивања очигледно није уверљив. Али није ствар у томе. Без обзира на њихову догматичност, сва ова три писца заузимају своје место у развоју војне мисли, као што га идеалиста Платон заузима у филозофији. Значај Сун Цу Вуа довољно сам истакао у предговору његове књиге.

Ја нисам критиковао Фоша у целини него само његова три принципа којима он придаје значај аксиома, јер каже изричито да се о њима не дискутује. Ако аксиоми значе оно што конвенционално значе, онда их треба избацити из теорије ратне вештине. У једном ранијем раду нагласио сам значај Фоша за теорију и праксу (В. Д. 3/1953, стр. 8—9), али сам критиковао његову „божанску страну ратне вештине“ (Фош је био уверени и практикујући католик⁸⁾), његово теориско двојство — *теорију рата* и *доктрину рата*, при чему прва изналази утврђене (fix) принципе о којима се не дискутује, а друга их слободно примењује.⁹⁾ Уосталом, у литератури је позната досетка, да је Фош побеђивао упркос својим принципима. Астан тврди да је Фош после стабилизације фронта 1914 рекао у своме штабу: „Господе, остало вам је да заборавите оно што сте научили, а мени да чиним супротно од онога што сам вас учио“. Лидел Харт је писао да је „Фошова тешкоћа била у томе што је морао толико да заборави пре но што је могао да учи“. Додуше, Луј Маделен тврди да је Фош у 9 од 10 случајева применио своје доктрине уместо да их одбаца. То се свакако не односи на његова три принципа (овде је о њима реч), јер би десети део претстављао децималан број. Уосталом, ако је Маделен мислио на њих, како се fix принципи, о којима се не дискутује, могу

⁷⁾ *Geschichte der Kriegswissenschaften*, Минхен, 1889.

⁸⁾ Ерл, *Творци модерне стратегије*, стр. 245.

⁹⁾ Foch F., *Des principes de la guerre*, Париз, 1918, стр. 7.

применити у процентима?¹⁰) Није тачно да је Фош дошао до својих принципа о којима се не може уопште дискутовати „изучавањем савсим одређене временом и простором ограничене праксе и стварности“, како кажу критичари (стр. 40). Он је своја четири принципа (уствари три) унапред прихватио као аксиоме, па је онда стао да изучава последње ратове, да би утврдио како су ти *fix* принципа примењивани у пракси. Тако је, углавном, и подељена његова књига. Она разматра ратно искуство кроз *принцип економије снага* (стр. 47—91), кроз *принцип слободe акције* (стр. 92—102) и кроз *принцип сигурности* (стр. 110—260). Четврти принцип, *слобода располагања снага*, се не појављује посебно, а остали принципи које је он обухватио са *итд.* се не помињу уопште. Најзад, независно од својих *fix* принципа морао је расправљати о бици (стр. 264—331). Истина, он тврди¹¹) да су и *fix* принципи извучени из историје рата, али их он не извлачи сам него их прима као готове.

Када критичари тврде да су принципи руководство за акцију онда се потпуно слажу са мном. Али се не слажемо у томе да их има само неколико и да се могу овако кратко формулисати: *принцип циља* или *принцип концентрације*, што треба да значи да акција или операција треба да има свој циљ и да пре њеног извођења треба извршити концентрацију. Та два принципа постојала су у пракси још у доба Леуктре или Кане, али није довољно да их теорија само помиње него мора да нам каже како се они примењују под разним условима. Сем тога, теорија нам мора рећи када се неће одређивати циљ (стратегиски дочек!), када ће се напустити, односно променити, и када се неће вршити концентрација снага. Зар данас, у доба атомског и територијалног (партизанског) рата не треба да поред принципа концентрације ставимо и *принцип деконцентрације*? Зар би се данас могла ризиковати таква концентрација снага која је претходила инвазији Нормандије? Испада да критичари упоређују принципе теорије ратне вештине са Питагорином теоремом. Мислим да то није правилно. Таквих теорема нема у ратној вештини. Ратна вештина је друштвена појава, а односи између катета и хипотенузе, изражени Питагорином теоремом, постојали су и пре појаве човека као што ће постојати и после његовог нестанка.

Мислим да је основна разлика у схватању између мене и критичара у томе што они верују да се принципи морају поштовати у *потпуности* (њихов курзив, стр. 49), дакле, као геометриске теореме. Отуда и њихово прихватање аксиома који су ушли у филозофију преко геометрије. Партизански одреди нису се *безусловно повињавали* (курзив њихов) начелима герилског ратовања (стр. 48), јер су се у Србији 1941 местимично морале прихватити и фронталне борбе. Они тврде, по угледу на Питагорину теорему (стр. 47), да принципи имају своју суштину коју треба тражити у њима самима, а да је њихова практична

¹⁰) Ерл, *Творци модерне стратегије*, стр. 246.

¹¹) Foch, *Des principes de la guerre*, Париз, 1918, стр. 7.

примена друга ствар. Зар се може упоредити неумитна тачност и прецизност Питагорине теореме са небулозним речима *принцип концентрације*? Зар не треба поближе сагледати у принцип концентрације да би се уочила његова суштина. Није то примена. Питање примене поставља се у пракси. Овде је у питању ближе објашњење у *теорији* која етимолошки значи расправа. Практика нам овде служи само за правилно схватање теорије. Не бих никоме препоручио да оде у рат са 3, 10 или 100 лаконски изражених принципа, а да их није, ове као и многе друге, свестрано претресао.

На стр. 46 (став први) критичари постављају питање зашто бисмо само Клаузевицу признали способности истинског научног истраживања. Такав би став очигледно био погрешан. Научне способности нисам порицао ни Сун Цу Вуу, ни Вегицију, ни Жоминију, ни Фошу, ни сада ни раније. Критиковао сам само њихове принципе. Али, поред ових писаца има мноштво других које нисам помињао, јер *експлиците* или *имплиците* одбацују *fix* принципе: Тукидида — првог старогрчког писца чији је дух продирао у суштину ратне вештине; Ксенофона — првог дијалектичара међу војним писцима чији војсковођа треба да је у исто време „мио и немио, искрен и подмукао, опрезан и смео, расипач и отимач, дарежљив и лако, самоуверен и вребач“; нисам помињао ни Полибија, Лојда, Шарнхорста, Лосауа, Ардан ди Пика, Делбрика, итд.

Мени изгледа да критичари не примењују дијалектички сукоб супротности на теорију ратне вештине. Они га изричито одбацују (стр. 51, став трећи) онако како сам га ја поставио, наиме, да се принципи морају међусобно сукобљавати, и сматрају да ће у том случају резултат бити раван нули (стр. 50, став други). По основном дијалектичком закону резултат неће бити нула него ће из сукоба супротности израсти нов квалитет који ће развојем друштва поново доћи у сукоб са самим собом и дати места новом квалитету. Узмимо, на пример, *принцип концентрације*. Он је у Наполеоново доба готово суверено важио, али је у доба Молткеа — када су се војске намножиле — дошао у сукоб са принципом брзине и одржавања снага, па је настао нов принцип: *раздвојено маршевати, а ускупно се тући*. У ери територијалног и атомског рата он се очигледно сукобљава са *принципом растурања*, али овај други неће укинути први принцип без остатка, већ ће из његовог сукоба настати нова начела која теорија треба тек да оформи. И овде понављам да је апсурдно постављати непроменљиве (*immuables*) законе (аксиоме!), а уједно допуштати да се не примене.

У почетку одељка III (стр. 49) цитиране су неке моје крње реченице, извађене из контекста, да би се доказало да ипак прихватам вечите принципе, иако се признаје да је „читав чланак намијењен управо побијању таквих схватања принципа“. Ево тих реченица: „Доста, када се настоји да им се (принципима) сачува фикција непроменљивости и вечности онда их не може бити много...“ Ако критичарима израз *фикција* није био довољан да из њега виде да се ту не ради о правој него о фиктивној вечности, онда је требало да цитирају

мисао до краја, па би на крају наишли на знак чуђења којим се ставља у питање тенденција у новијој војној литератури да све више смањује број принципа уколико рат бива сложенији. На страни 9 означио сам такву тенденцију парадоксалном. Друга реченица: „Сасвим је очигледно да принципи који треба да важе за сва времена и за све просторије морају бити општи и да их не може бити много“ (стр. 5). Да су пажљиво прочитали мисао до краја, увидели би да цитирана реченица изражава настојање писаца који бране вечите принципе, а посебно једног белгиског писца који поставља пет непроменљивих (immuables) принципа,¹²⁾ а не моје мишљење. И овде знак чуђења изражава моје неслагање с тим гледиштем. Уосталом, да су прочитали идућу реченицу која гласи: „Разуме се, ове три крње реченице не значе практично ништа“ — онда би то било још јасније. И трећа мисао је дата крње: „Али се још може тврдити да ови принципи, ма колико дефектни или противречни и ма колико не би били неопходни, ипак пркосе времену и простору“ (стр. 8). Да је дат наставак мисли: „Стварно, тешко би било порећи да маневар, на пример, није био користан у доба Артаксеркса или да то неће бити у догледној будућности, уколико се буде могао извести. Али колике разлике између маневра код Леуктре, Кане и Стаљинграда!“, онда би свима било јасно да се ту не ради о вечности него о одређеном размаку времена, од Артаксеркса до данас. Несхватљиво ми је како су ме критичари могли у ова три случаја тако погрешно схватити. Дакле, ја нигде не при свајам постојање вечитих принципа који важе за сва времена и за све просторије под условом да су општи и прости (стр. 51), већ сам, напротив, критиковао ту тенденцију. Према томе, сва критика у вези с тим на стр. 51 и 52 није ни била потребна.

Погрешно су протумачили и неке друге моје мисли, као на пример, да по моме схватању „у самом циљу постоји контрадикторан садржај“ (стр. 49—50). Међутим, ја сам рекао да неки писци тумачећи принцип циља стављају у њега и такав садржај који га стварно укида. Такав став критичара је утолико чуднији што они сами признају (по Марксу) да се многи принципи остварују кроз њихово неостварење (стр. 50). То исто рекао сам и ја када сам говорио да принцип смелости може укинути принцип сигурности. Има дакле нешто што те принципе укида. Али како су онда на претходној страници могли рећи да се принципи морају поштовати у *потпуности*?

На стр. 51 ми се пребацује да приликом критике појединих принципа нисам водио рачуна о дијалектичком закону „по коме постоји повезаност и условљеност ситуације“ и да сам критиковао сваки принцип посебно. Ја сам управо чинио обратно, па сам дошао до закључка, на пример, да уз принцип *сигурности* треба ставити и принцип *смелости*, а уз *концентрацију снага* и *деконцентрацију снага*. Чудно је да ми у овом ставу (последњи на стр. 51) пребацују да не објашњавам „апсолутну или релативну (курзив мој) вриједност тих принципа“, када ми на страни 46 (први став) пребацују да одводим теорију

¹²⁾ L' Armée — La Nation, од 1 XI 1942.

у релативизам (курзив мој), док у ставу другом на стр. 49 говоре да принципе не можемо поштовати „у процентима или половично већ баш у потпуности“. Зато се не може утврдити какав је њихов став о томе питању.

Код Лидел Харта критиковао сам аксиоме — нарочито онај који каже да треба увек нападати правцем којим нас непријатељ не очекује. Критичари том приликом наводе да је то чворно питање ситуације. Ја то нисам негирао; порицао сам само да то може бити аксиом када никад нисмо сигурни да смо докучили оно што непријатељ мисли. Уопште, да ли реч аксиом значи једно те исто за критичаре и за мене?

На страни 52 и 53 они тврде да сам тобоже изједначио објективне истине са вечитим и да сам порицао да постоје објективне истине у теорији ратне вештине (став трећи, одозго, на стр. 53). Напротив, ја сам тврдио само (стр. 6, став први) да у ратној вештини нема објективних истина ван људског друштва, као што то тврде они који неке принципе изједначају са аксиомима, дакле са основним претпоставкама једног система сазнања које се услед тога не могу ни доказати.

На страни 9 (став трећи) ја сам стварно говорио да се принципи не примењују на природу и на људску историју већ да се апстрахују из њих, али у смислу да се историји и људском друштву не намећу као апсолути. Ту сам мисао узео од Енгелса и то изричито навео. У немогућности да побију Енгелса, критичари настоје да ме одвоје од њега (стр. 53—54), па тврде да је он мислио само на „измишљене принципе“, а да сам ја мислио да се принципи уопште не примењују на праксу. Да су прочитали моју идућу реченицу: „Принципи нису почеци мишљења (теорије) већ акције (праксе)“, онда би вероватно увидели да и ја мислим управо на такве принципе на које је мислио и Енгелс. Зашто би се иначе апстраховали ако се не би поново применили на природу и друштво? Раније сам написао: „Теорија ратне вештине, у сплету случајних и нужних момената ратне праксе, трага и изналази објективна начела рата. Ослонцем на њих настоји затим да развије и реши нове проблеме рата, настале после последњег пуцња, и изазване новим елементима — материјалним, политичким и моралним“ (В. И. Г. 3/54, стр. 8).

На страни 54 (под 2) се поново износи моја мисао једном крњом реченицом. Наиме, на страни 1 нисам рекао само: „Принципи или начела, схваћени као процеђена суштина теорије ратне вештине...“ него сам додао: „... појављују се у историји врло рано“. Дакле, нисам рекао да сам присталица таквих принципа него да се такви принципи појављују врло рано у историји. То су две разне ствари. Ја сам управо посветио сав свој чланак у побијању таквих процеђених начела. И на другом месту (стр. 52 под 1) критичари покушавају да ме одвоје од Енгелса и Лењина. Ја сам рекао да су они условно прихватили објективне истине које не зависе ни од човека ни од човечанства, а они тврде да су их прихватили безусловно, али уз оgradu!? Када сам казао условно имао сам у виду следећу Енгелсову мисао: „Ако неком чини задовољство да употребљава крупне изразе за врло просте ствари, он

може рећи да су *неки* (подвукао Енгелс) резултати ових природних наука вјечите истине, коначне истине без призива¹³⁾. А ево шта о томе каже Лењин: „Дириџ се у најсложенијим питањима науке уопште и историске науке напосе разметао и лево и десно речима: последња, коначна, вечна истина. Енгелс га је исмејао: наравно, — одговорио је он, — постоје наиме истине, али је неразумно употребљавати крупне речи (*gewaltige Worte*) за просте ствари: Да би се материјализам кренуо напред, треба одбацити плитку игру речју: вечна истина, треба умети дијалектички поставити и решити питање о односу између апсолутне и релативне истине“¹⁴⁾. Да ли се онда може тврдити — као што чине критичари — да су Енгелс и Лењин безусловно прихватили вечне истине? А што значи то *безусловно уз оgradu*? Уосталом, није значајно да ли су Енгелс и Лењин прихватили вечне истине у природним наукама. Битно је да их нису прихватили у друштвеним.

*

Немогуће је фиксирати становиште критичара према принципима теорије ратне вештине. На неким местима они су за утврђене принципе (стр. 46, 16 и 17 ред одоздо), за њихову потпуну примену (стр. 49, 12 ред одозго), против сваког релативизма који, тобоже, води у пораз (стр. 46, 2 и 3 ред одозго и стр. 52, 5 ред одозго), а на другим местима они их сматрају само руководством за акцију (стр. 42, 14 ред одоздо), релативним (стр. 42 последњи ред, стр. 51 последњи ред), па (по Марксу) допуштају чак и могућност да се остваре кроз њихово неостварење (стр. 50, 16 и 17 ред одозго). Али, пошто сам ја побијао спискове неколико одређених сталних принципа који треба да управљају теоријом, и залагао се за много више принципа или начела чији се број не може фиксирати јер се стално мењају, одумиру и настају развојем друштва, а они су према том мом схватању заузели скроз негативан став побијајући ме и тамо где сам верно преносио Енгелсове и Лењинове мисли, испада као да су они за неки одређени број принципа, али се не види за које, — да ли за Сун Цу Вуове, америчке, Лидел Хартове или за њихов збир? Енглези и Американци (сем морнарице) имају своје званичне принципе (стр. 44, последњи став, стр. 49 први став), то нас не треба да буни, јер многе друге армије са већим ратничким традицијама немају списак принципа (немачка, француска, руска, наша) на челу својих званичних правила.

Право је свакога да се не сложи са мојим чланком о принципима ратне вештине и да објави своје мишљење. Али је сваки дужан да претходно добро проучи проблем и гледишта која жели критиковати како их не би искривио. Да тога није било у чланку не бих ни дао свој одзив. Овако, сматрам да то није само моје лично, него опште питање наше научне критике.

¹³⁾ Ф. Енгелс, *Anti-Dühring*, стр. 89.

¹⁴⁾ В. И. Лењин, *Материјализам и емпириокритицизам*, стр. 131.